

KARL POPPER'İN TARİHÇİLİK ELEŞTİRİSİ

Sercan Kabakçı

Bilim ve Aydınlanma Akademisi üyesi, İstanbul
sercankabakci@gmail.com

ÖZET

Bu çalışmada, Karl Popper'in tarih disiplini konusundaki görüşleri incelenecektir. Popper'in bu konudaki görüşleri bilim felsefesindeki genel yaklaşımının bir sonucudur ve onun bilimsel yasa kavramını algılayışıyla yakından ilgilidir. Popper bilimsel yasaların mantıksal önermelerin karakterini taşıması gerektiğini düşünmüş ve buna bağlı olarak yasaların herhangi bir süreç fikrini dışlayacak biçimde mutlak ve nihai geçerlilikteki bilgiler olarak formüleştirelirmeleri gerektiğini savunmuştur. Popper bu yaklaşımının bir sonucu olarak tarihsel yasaların var olamayacağı görüşündedir. Bu yazıda onun bu görüşü eleştirilecek ve Popper'in yine bu yaklaşımının bir sonucu olarak bilimin en önemli kazanımlarından biri olan evrim kuramını nasıl karşısına aldığı gösterilecektir. Yazıda ayrıca, Popper'in bizzat geliştirdiği biçimiyle tarihçilik kavramına ve Popper'in bu kavram etrafında biçimlendirdiği eleştirilere de değinilecektir. Ayrıca Karl Popper'in görüşlerinin, ancak onun siyasal mücadeledeki konumu ve 20. yüzyılın ortalarında batı akademilerinde hâkim olan genel atmosfer dikkate alınarak değerlendirildiğinde anlaşılabilirliği savunularak, Popper'in bilim alanına dair görüşleriyle siyasal konumu arasındaki ilişki de aydınlatılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Karl Popper, Bilim felsefesi, Tarih, Evrim.

KARL POPPER'S CRITIQUE OF HISTORICISM

ABSTRACT

In this work, Karl Popper's views on the discipline of history are examined. His views on the subject are a result of his general approach to the philosophy of science and are closely related to his understanding of the concept of a scientific law. Popper thought that scientific laws should have the character of a logical statement and, accordingly, argued that laws should be formulated as knowledge of absolute and ultimate validity, excluding any idea of a process. As a result of this, Popper is of the opinion that historical laws cannot exist. In this paper, this view of his will be criticized and it will be shown how Popper, again as a result of his approach, opposed the theory of evolution, one of the most valuable achievements of science. The paper will also touch upon the notion of historicism, as personally developed by Popper, and the critique that Popper had built around this notion. Furthermore, maintaining that Karl Popper's views can only be understood in view of his political position and the general atmosphere dominant in Western academia in mid 20th century, the paper will try to elucidate the relationship between Popper's views on the field of science and his political stance.

Keywords: Karl Popper, Philosophy of Science, History, Evolution.

GİRİŞ

Karl Popper'in bütün çalışmaları, tutarlı bir biçimde onun siyasal görüşlerinin belirlediği bir çerçevede biçimlenmiştir. Bilim felsefesi alanında kaldığı sürece, onun yaklaşımının siyasal temellerini ortaya çıkarmak biraz dikkat gerektirebilir. Ama bu alandan ayrılıp toplum bilimleri ve doğrudan siyasal düşünceler alanında yazmaya başladığında, onun çalışmalarının belirli bir siyasal konumun militan bir savunusu olarak değerlendirilmesi gerektiğine kuşku kalmaz. Öte yandan bu militan savunu, olabildiğince tutarlı bir biçimde kuramsal bir temelle desteklenmeye çalışılmıştır ve Popper'in bilim felsefesindeki konumuyla uyumludur.

Popper'in toplum bilimleri alanındaki düşüncelerinin etrafında şekillendiği temel kavram, tarihçiliktir. Tarihçilik (historicism), Karl Popper'e göre modern düşünce dünyasına önemli ölçüde hâkim olan ve insanlığa büyük

zararlar vermiş hatalı bir yaklaşımdır.

Historicism Türkçeye daha çok, tarihselcilik ya da tarihçilik biçiminde çevrilmiştir. Ancak bu sözcüğü tarihçilik diye çevirmek daha doğru olur.

Tarihçilik sözcüğü Karl Popper'den önce de kullanılmakla birlikte, sözcüğe bugün yaygın biçimde kullanıldığı anlamı Popper kazandırmıştır. Popper'den önce bu kavram, seyrek olarak ve bulanık biçimde kullanılan genel bir eleştiri ifadesinden ibaretti. -izm ekinin bu biçimdeki kullanımı, herhangi bir şeye abartılı bir biçimde önem verme, bütün analizlerin merkezine, diğer tüm belirleyenleri göz ardı ederek yalnızca bir tek şeyi koyma, ya da bütün konulara yalnızca tek bir açıdan bakma tavrını anlatır. Örneğin psikolojizm sözcüğü böyle bir anlamda kullanılabilir. Siyasal tartışma literatüründe de -izm ekinin herhangi bir tavrı eleştirmek için kullanımı yaygındır. Uvriyerizm ve oportünizm sözcüklerinde olduğu gibi.

Popper tarihçiliği, genel bir eleştiri sözcüğü olmaktan çıkıp, belirli bir bütünlüğe sahip somut bir düşünce akımının adı gibi kullanmıştır. Ona göre birbirinden çok farklı hatta düşman oldukları varsayılan pek çok akım, tarihçi kategorisi altında toplanmalıdır.

Sözü edilen pek çok akımdan biri ve en önemlisi Marksizm'dir. Tarihçilik kavramının Popper'in düşüncesindeki işlevi, Marksizm'i, Marksistlerin birlikte anılmaktan rahatsızlık duyacakları gerici düşünce akımlarıyla akraba göstermeyi sağlamaktır. Popper'e göre tarihçilik, Marksizm'in gerici akımlarla paylaştığı bir ortak gümnahtır.

Popper, tarihin anlaşılmasını olanaklı kılan genel yasaların bulunduğunu reddeder. Ona göre, herhangi bir toplumsal olgunun anlaşılabilmesi için söz konusu olgunun tarihsel bağlamı içinde kavranması gerektiği düşüncesi yanlış bir ön kabuldür. Toplumsal konularda doğru ve yararlı eylemlerde bulunabilmek için olayların tarihsel nedenlerinin anlaşılması gerektiği düşüncesi anlamsızdır ve tarihin akışına dair genel bir çerçevenin oluşturulması yanıltıcı ve zararlıdır (Popper, 1989a, s. 18-19).

Tarihte bugüne kadar olanlar betimlenebilir, ancak bu betimlemeden genel bir anlam çıkarmak, hele ki geleceğe dair öngörüler türetmek falcılıktan başka bir şey değildir. Popper'in tarihe dair görüşünü en iyi özetleyen cümlelerinden biri şöyledir:

"Gelecek bize dayanır ve biz herhangi bir tarihsel zorunluluğa dayanmayız." (Popper, 1989a, s. 18-19).

Popper'in kullandığı anlamdaki tarihçilik, gerçekte yoktur. Popper'in uydurduğu bu etiket, düşünce dünyasının gerçek durumundaki hiçbir şeyi karşılamaz, isabetsiz bir kavramsallaştırma, yanıltıcıdır. Tarihçilik, Popper'in beğenmediği her şeyi içine tıktığı bir yamalı bohçadır.

Burada kavramın ayrıntılı bir eleştirisine girişmeyeceğiz. Böyle bir tartışma için BSMTV'nin (BSMTV, 2021) video kaynağına bakılabilir. Bu yazıdaki amacımız Karl Popper'in genel yaklaşımının ve bilim felsefesindeki konumunun, onun, tarih disiplininin sınırları ve olanakları gibi konulardaki savlarını nasıl şekillendirdiğini incelemektir. Öte yandan bu savların anlaşılabilmesi için tarihçilik kavramından da genel hatlarıyla söz etmek gereklidir.

Tarihçiliğin uzun ve ayrıntılı bir eleştirisini yapmayacağız ama kavramın hem ne olduğunun hem de çürüklüğünün anlaşılabilmesi için Popper'in aşağıdaki sözlerini aktarmak çok yararlı olacaktır.

"Burada 'tarihselcilik'le, tarihsel öndeyinin (historical prediction) sosyal bilimlerin esas hedefi olduğunu ve bu hedefe, tarihin evriminin temelinde yatan 'ritimler' veya 'tarzlar'

(patterns), 'kanunlar' veya 'trendler'in açığa çıkarılmasıyla varılabileceğini kabul eden bir sosyal bilime yaklaşım tarzını kastettiğimi söylemem yeterli olacaktır. (...) Tarihselciliği, iyi düşünülmüş ve sıkı dokunmuş bir felsefe olarak takdim etmeye çalıştım. Ve onu desteklemek için, bildiğim kadarıyla tarihselcilerin kendileri tarafından hiç ileri sürülmemiş argümanları bile geliştirmekten çekinmedim. Böylece gerçekten saldırılmaya değer bir hedef meydana getirmeyi başardığımı umuyorum. Başka bir ifadeyle, sık sık, fakat belki de hiçbir zaman tam anlamıyla geliştirilmiş bir biçimde olmadan ileri sürülmüş bir teoriyi mükemmelleştirmeye çalıştım. Pek tanıdık olmayan 'tarihselcilik' yaftasını bilerek seçmiş olmam da bundandır. Bu kelimeyi kullanmakla, sadece sözel nitelikteki boş tartışmalardan sakınabileceğimi umuyorum. Çünkü umuyorum ki hiç kimse burada tartışılan argümanların herhangi birinin gerçekten veya tam olarak veya esas itibarıyla tarihselciliğe ait olup olmadığını veya 'tarihselcilik' kelimesinin gerçekten veya tam olarak veyahut esas itibarıyla ne anlama geldiğini sormaya yeltenmeyecektir." (Popper, 2017, s. 19-20).

Terimi icat eden Popper olduğuna göre kuşkusuz tarihçiliğin nasıl bir şey olduğu sorgulanamaz. Ama varlığı sorgulanabilir.

Bu sözler, Popper'in insanları ve akımları savunmadıkları şeyler üzerinden yargıladığının itirafıdır. Hiç dile getirilmemiş savları çekinmeksizin geliştirmek ve onları gerçekten savunan birileri varmış gibi davranmak okuru yanıltmaktır. Popper bu yolla kendine kolay bir düşman yaratmış ve savlarını bu karikatür karşısında tehlikelerden uzak bir ortamda, başarıyla geliştirmiştir.

TARİHİN BİLİMDEN ATILMASI

Karl Popper tarihi, "kuramsal/genelleyici bilimler"den ayırır. Aslında bu ayırma, tarihin bilim dışına atılması anlamına gelir. Bu, Popper'in iki yanılığının ortak sonucudur. Bu yanılığın ilki bilimsel yasaların karakterine ve sınanmalarına, diğeri tarihin inceleme konusuna dairdir. Popper'e göre bir yasa, mantıksal önermelerin karakterini taşımalı, her durumda, her yerde, her zaman geçerli olma iddiasında bulunmalıdır. Ancak böyle olduğu iddia edilebilen bilgiler yasa adlandırmasını hak eder. Popper bu konudaki yaklaşımını doğanın eş biçimliliği varsayımına dayanarak savunur (Popper, 2017, s. 103). Bir şeyin yasa olarak kabul edilmesi için benzer koşulların bulunduğu her yerde tekrarlanabilmesi gerekir. Yasa, benzer durumlarda gerçekleşecek olayları kendisine dayanarak çıkarsayabileceğimiz kapsayıcı bir varsayım olmalıdır. Yasalar, tüm gezegenlerde, her yerde, her zaman geçerli olmalı, böyle oldukları gösterilebilmelidir. İşte bu gösterilebilirlik talebi gündeme girince, Popper bilim dünyasında genel kabul gören eşbiçimlilik varsayımının ötesine geçmiş olur. Popper varsayımlarla yetinmeyip, ilgili süreçlerin diğerezegegenlerde de somut olarak gösterilebilmesini ister.

Popper'e göre bilimsel yasalar, kendilerinden türetilen tekil önermelerin sınanmasıyla sınanabilirler. Eğer genelleyici bir varsayım, herhangi bir somut durumda

doğrudan sınınamıyorsa, özel olarak şu olay gerçekleşirse yasa geçersizdir denemiyorsa, yanlışlanabilir değildir, geçerli değildir, bilimsel bir kuram değildir.

Bu durumda doğal olarak tarihsel yasa diye bir şey olmaz. Çünkü isteyen ve gerekli çabayı gösteren herkesin, yasayı istediği zaman istediği yerde istediği kadar sınyabilmesi gerekir. Tarih, Popper'e göre tekil bir sürecin betimlenmesiyle uğraştığından yasal olamaz (Popper, 2017, s. 103). Bir olayın belirli bir biçimde gerçekleştiği gösterilebilir. Ama bu, o olay tekrarlanamayacağından herhangi bir zorunlu nedensellik ilişkisine dayandırılmaz.

"(...) çünkü, bizim görüş açımıza göre tarihsel yasalar olamaz. Genelleme başka bir ilgi alanına girer ve bu alanın tarihin görevi olan özgül olaylarla ve onların nedensel açıklamalarıyla ilgilenen alandan kesin olarak ayrılması gerekir." (Popper, 1989b, s. 230).

Popper üç tür bilim alanı tanıy: genelleyici bilimler, uygulamalı bilimler, tarihsel bilimler. Buna göre yalnızca genelleyici bilimler gerçekten bilimdir. Uygulamalı olan mühendisliktir, tarih ise yalnızca yorumdur.

"Bu tür tarih kuramlarına, onları bilim kuramlarından ayırmak için, genel yorumlar adını vereceğim."

Bir görüş açısı temsil ettikleri için yorumlar önemlidir. Ama bir görüş açısından hiçbir zaman kaçınılamayacağını ve tarihte denetlenebilir olan, dolayısıyla bilimsel nitelikte olan kuramların ancak pek ender olarak ortaya konabileceğini gördük. Bundan dolayı bir genel yorumun bütün kayıtlarla uyuşması halinde bile denetlenemeyeceğini anlamamız gerekir; çünkü her zaman onun döngülü olduğunu, bunun yanında her zaman aynı kayıtlarla uyuşan birkaç başka —ve belki ilk kuramla uyuşamayacak olan— yorum bulunabileceğini, üstelik fizikteki karar verdirici deneyimlerin yerine geçecek yeni veriler sağlamamızın pek ender mümkün olacağını hatırlamalıyız." (Popper, 1989b, s. 232).

Burada nedensellik kavramı bizi yanıltmamalı. Tarih, bir bütün olarak yorum alanına girdiğine göre, tarihsel olayların nedenlerine ilişkin çıkarımlar da birer yorumdan ibarettir. Başka bir deyişle ne bilimsel olmak gibi bir zorunlulukları vardır, ne de öyle bir iddia taşıyabilirler. Popper pozitivist geleneğin bir takipçisi olarak yorumu bilgiden kesin sınırlarla ayırır.

Peki topluma dair, "pek ender" de olsa bulabileceğimiz yasalar hangileridir? Popper toplum bilimlerinde ancak, burjuva ekonomi biliminin kabul ettiği evrensel ekonomi yasaları türünden yasaları tanıy. Çünkü bunların çeşitli zamanlarda çeşitli yerlerde tekrar eden etkiler gösterdiği iddia edilebilmektedir.

POPPER VE DÖNGÜSEL YASALARI

Popper tarihin doğa bilimlerinden farkına işaret eder-

ken hem tarih hem de doğa bilimleri hakkında yanılmıştır. Kontrollü deneyler yapma olanağının doğa bilimlerinin varsayımlarına büyük bir güç kattığına kuşku yok. Ama mekanizma temelde aynıdır. İki tarafta da bir işleyişi anlamak için belirli verilerden sonuçlar çıkarılır; iki tarafta da yapılan, genellemeler yaparak varsayım oluşturmaktır.

Toplum bilimlerinde belirli bir süreci yalıtarak gözleme, diğer koşulları sabit tutarak istenilen nedensellik ilişkisini açığa çıkarma olanağı çoğu durumda yoktur. Pek çok farklı nedensellik zinciri, pek çok yasa aynı anda işler haldedir ve birbirlerinin sonuçlarının gözlemlenmesini zorlaştırırlar. Deneylerin fizikteki işlevini toplum bilimlerinde, araştırmacının kontrolünde olmayan gerçek tarihsel süreçlerin incelenmesi üstlenmek zorundadır. Bunun toplum bilimlerinde özel bir çalışma zorluğu yarattığı kabul edilebilir. Ama aynı zorluklar fiziğin bazı varsayımları için de geçerlidir. Üstelik fizik deneylerinde bütün koşulları mutlak olarak sabit tutmanın olanaksız olduğu da bilinir.

Doğa bilimleriyle toplum bilimleri arasında farklar bulunmasının, toplum bilimlerinde oluşturulan genel varsayımları hurafe durumuna düşürmesi için bir neden yoktur. Toplumbilimsel varsayımların gücü, kendi amaçları açısından yeterlidir. Carr'ın verdiği örnekten yararlanırsak, Yerçekimi, bize elmaların yere düşeceğini söyler. Ama hangi elmanın ne zaman düşeceğini söylemez. Ayrıca belirli bir elma, herhangi bir nedenle yere düşmeyebilir. Bu da yerçekiminin olmadığı anlamına gelmez. (Carr, 2005, s. 79) Zaten yerçekimi yasasından, bize tek tek hangi elmanın ne zaman düşeceğini bildirmesini beklemeyiz.

Doğa bilimlerinin uygulandığı mühendislik alanlarında bazen böyle ihtiyaçlar olabilir. O zaman belirli bir grup elmadan hangisinin ne zaman düşeceği, pek çok etken dikkate alınarak epeyce yüksek bir doğrulukla hesaplanabilir.

Ama toplum biliminde bu yapılamaz. Toplum biliminde de elmaların düşeceği söylenebilir, yasalar ortaya konulabilir, süreçlerin işleyiş mekanizmaları ve genel yönü aydınlatılabilir, ancak işe karışan bütün etkenler yeterince kontrol edilemeyeceğinden toplumda mühendislik yapılamaz. Popper aksi görüştedir. O, tarihin yasalarının bulunmadığını savunduğu halde toplum mühendisliğinin yapılabilir olduğunu ve yapılması gerektiğini düşünür. Ama bu, bu yazının konusuna girmiyor. Popper'i bu konuda şimdilik rahat bırakıp tartışmayı doğa bilimiyle toplum bilimi arasındaki fark üzerinden sürdürüelim. Doğa biliminde de tarihte de tekil bir süreç, yani belirli bir tarihsel olay araştırıldığında, olayın gerçekleşmesinde payı olan genel ve özel, yasal ve rastlantısal pek çok etkeni ayrıntılarıyla ortaya çıkarmak olanaklıdır. Bu, olayın bütün boyutlarıyla incelendiği anlamına gelmez. Sürece katılan bütün etkenleri en son ayrıntısına kadar açıklamaya dahil edemeyiz. Süreç, tam olarak değil de

yeterince anlaşılabilmiştir. Açıklama tam değil, yeterince doğru olmalıdır. Peki açıklamanın ne kadar doğru olduğu nasıl anlaşılacaktır?

İşte burada, ilk bakışta Popper'e bir haklılık payı vermemizi gerektirir gibi görünen bir fark kendini gösterir. Doğa bilimlerinin pratik olarak kullanıldığı mühendislik uygulamaları ya da deneyler, bir açıklamanın ne kadar başarılı olup olmadığını, çoğu durumda büyük tartışmalara yer bırakmayacak kadar açık gösterir. Tarihsel açıklamaların başarılı olup olmadığı mühendislik uygulamaları gibi belirgin biçimde kendini dayatmaz. Bu elbette önemli bir farktır. Ama doğa biliminin açıklamalarına Popper'in istediği türden mantıksal kanıt sağlamaz. Tarih dışı biçimde geçerli yasaların saptanmasını haklılaştırır. Doğa bilimleri daha nesnel bir görünüm verir. Ama bunun asıl nedeninin deney ve pratik uygulamada olduğunu düşünmek yanıltıcı olur. Tarihsel açıklamalar üzerinde de örneklere bakılarak ve karşılaştırma yapılarak akılcı tartışmalar yürütülebilir. Doğa bilimlerindeki olguların görevini iyi kötü üstlenecek olgular burada da vardır.

Ancak işleri asıl karıştıran ve nesnellik görüntüsünü ortadan kaldıran şudur ki, toplum bilimlerinde amaç birliği bulunmaz. Herhangi bir mühendislik uygulamasında, ulaşılmak istenen amaç üzerinde genellikle bir tartışma yoktur. Oysa toplumda farklı sınıflar ve çelişen çıkarlar bulunduğu için, herkes tarihin konularına farklı konumlardan, farklı önceliklerle ve farklı amaçlarla bakar. Bu durumda hangi açıklamanın daha iyi, hangi uygulamanın başarılı, hangi kanıtın geçerli olduğu üzerinde uzlaşmak olanaksızdır. Tarih konularına ilişkin yorumların çokluğu, toplumdaki çıkarların ve önceliklerin çokluğunu yansıtır. Doğa bilimiyle toplum bilimi arasında bugün görülen farkın nedeni, birinin bilgi, öbürünün yorum diye, birbirinden tamamen farklı iki şey üretmeleri değildir.

Popper'in yanıldığı bir nokta da şudur ki, doğa bilimlerinin varsayımlarının tarih dışı biçimde geçerli olduğu, doğa bilimlerinin böyle varsayımları aradığı doğru değildir. Doğadaki eşbiçimlilik, tarih dışı yasalar anlayışının mazereti olamaz.

Her şeyden önce doğanın da bir tarihi vardır. Popper'in kabul ettiği yasa anlayışı ne doğanın ne de toplumun tarihleri bulunmadığının düşünüldüğü zamanların bir kalıntısıdır. Burada Engels'in ifadesine başvurulabilir:

"Güncel bütün göksel cisimlerin kökenini, dönüş durumundaki bulutsu kütlelerde gören Kant teorisi, astronominin Kopernik'ten sonra yaptığı en büyük ilerleme oldu. Doğanın zaman içinde bir tarihi olmadığı fikri, ilk kez olarak sarsılmış bulundu. O zamana değin göksel cisimler, başlangıçtan beri her zaman aynı yörüngeler ve her zaman aynı durumlar içinde kalmış olarak kabul ediliyorlardı ve hatta çeşitli göksel cisimler üzerinde, bireysel organik varlıklar her ne denli ölüyorlarsa da cinsler ve türler gene de değişmez sayılıyorlardı. Gerçi doğa, açıkça kesintisiz bir hareket içindeydi ama bu hareket, aynı süreçlerin değişmez yinelenmesi

olarak görülüyordu. Tamamen metafizik düşünce biçimine uygun düşen bu tasarımda ilk gediği Kant açtı ve bu işi öylesine bilimsel bir biçimde yaptı ki kullandığı tanıtlamaların çoğu, bugün de geçerlidir." (Engels, 1977, s. 113).

İlk aydınlanmacıların kiliseden devrildikleri döngüsel zaman anlayışıyla uyumlu olan doğanın bu döngüsel kavranışı, doğa yasalarının da döngüsel, tarih dışı biçimde formüleştirelmelerini getiriyordu. Popper'in kabul ettiği yasalar da aynı karakteri taşıdığından onları döngüsel yasalar olarak adlandırmak uygun olur. Doğanın bir tarihinin olduğu her ne kadar bilim tarafından yadsınmaz biçimde ortaya konduysa da metafizik düşünceye bağlı kalan burjuva felsefesi bilimsel yasaları döngüsel bir karakterde, tarih dışı geçerlilikte kavrama çabasından vazgeçemedi. Engels'e göre Hegel de aynı yanılığı sürdürüyordu.

"Eski doğa felsefesinin, gerçek değer ve verimli tohumlar olarak içerdiği her şeye karşın, bizi doyuramadığı açıktı. Bu yapıtta ayrıntılı biçimde açıklamış bulunduğum gibi doğa felsefesi, özellikle Hegelci biçimi altında, doğada zaman içinde bir evrim, bir artarda geliş değil yalnızca bir yan yana konuluş görme kusuruna sahipti." (Engels, 1977, s. 51-52)

Hegel'den nefret etmesine rağmen Popper'in konumu da ondan çok uzak değildi. Herhalde kendisine sorulsaydı Popper, bir 20. yüzyıl insanı olarak doğanın bir tarihi olduğunu reddetmezdi. Ancak bu kabulüyle uyumsuz biçimde eski, metafizik felsefeye bağlı kalmaya çalışıyordu. Onun tarihsel olan, yani döngüsel olmayan yasaların var olamayacağını düşünmesi bundandır. Doğal yasaların, burjuva ekonomi yasaları gibi döngüsel olabilmesi için doğanın, sürekli hareketine rağmen hiçbir yere gitmemesi, bir tarihinin olmaması gerekir. Döngüsel yasalar, hiç değişmeyecek kapalı sistemler için formüle edilirler. Zaten burjuva ekonomi yazını da kapitalizmin evrensel ve nihai sistem olduğu, sonsuza kadar var olacağı varsayımına dayanır.

Doğal süreçlerin döngüsel kavranışı bilimciler için çok çok gerilerde kalmıştır. Bilim çok uzun bir süredir, burjuva felsefesinin ufkuna sığmayan alanlarda ilerlemektedir. Doğa bilimlerinde saptanan nedensellik yasaları, maddenin somut tarihsel akışının gözlemlenmesine dayanılarak üretilmiş varsayımlardır. Pek çok maddi süreçte sürekli kendini tekrar eden bir hareket gözlemleriz. Ama daha yakından bakıldığında bu hareketin kendini asla tam olarak tekrar etmediğini de görürüz. Nazım'ın dediği gibi, "tekrardaki mucize, tekrarın tekrarsızlığında"dır. Tekrar eden hareketleri sırasında doğa durmaksızın belirli bir yönde değişir. Doğa bilimlerinin gözlemlendiği durumlar da aslında sadece bir kere yaşanır. Belirli bir olayın, belirli bir deney tüpü içinde belirli bir biçimde gerçekleşmesi, Popper'in istediği kesin anlamda hiçbir şeyi kanıtlamaz. Varsayım varsayım olarak kalır.

Fizik kuramlarını oluştururken de belirli somut gözlemlere dayanırız. Geçmiş ve gelecek bütün her şeyi gözlem-

leyemediğimize göre, toplum bilimlerindeki gibi fiziğin bütün yasaları da sadece evrenin gözlemleyebildiğimiz olgularından çıkarsadığımız yasalardır. Eşbiçimlilik varsayımı, evrenin hiç değişmediği varsayımını içermez.

Yasalar, biz onları evrenin her tarafında gözlemleyebildiğimiz için değil, aynı nedenler her yerde aynı sonuçları vereceği için evrenselidir.

Hem gözlem bize mutlak bilgi sağlayamadığından, hem de zaten her şeyi gözlemleyemediğimiz için doğa yasaları biçimsel mantığa dayanan herhangi bir yöntemle ne kanıtlanabilir ne de çürütülebilirler. Yasaların birçok yerde tekrar ediyor olmasının ya da tek bir yerde gözlemlenmesinin mantıksal açıdan bir farkı yoktur. Bir tek yerde gözlemlenen bir sürecin de sayısız yerde gözlemlenen bir süreç kadar nedensel yasalara tabi olduğu açıktır. Tekil olması bir süreci kuralsız yapmaz.

Popper'e göre bir şeyin bilgi olabilmesi için, tarih ve bağlam dışı olması gerekir. Burada, hangi bilimcinin ne zaman, hangi uzak galaksideki uzak gezegene gidip de herhangi bir süreci gözlemlediğini sormak gerekir. Fiziksel kuralların uzak gezegenlerde de bizdekiyle aynı olduğu, bilimcilerin bir çıkarımıdır. Peki kaç gezegende daha benzer süreçler bulsaydık evrensel doğa yasalarını keşfettiğimizi söylemeye hakkımız olurdu?

Popper istediği türden bir yasayı hiçbir disiplinde bulamaz. Kuramsal fiziğin pek çok varsayımı, deneyle sınanabilir olmaktan uzaktır. Bunlar bazı somut olgulara dayandıkları kadar, kendisi kuramsal olan kabullere de dayanırlar. Fizikte pek çok varsayımın gücü, yanlışlanmamış olmasından değil, açıklayıcılığından gelir.

TARİH NEYİ İNCELER?

Karl Popper, tarihin konusunun tekil süreçler olduğu konusunda da haksızdır. Tarih, tekil süreçlerin kaydedilmesini ve betimlenmesini hedeflemez. Tekil süreçlerin yardımıyla incelenilecek nedensellik ilişkilerini araştırır. Aksi halde tarih yazıcılığı, olgu koleksiyonculuğu ve ilginç olaylar kaydediciliği olurdu. Olaydizim (kronoloji), yalnızca tarihe yardımcı disiplinlerden biridir. Tarih biliminin kendisi değil. Carr'ın söylediği gibi:

"Birbiriyle özdeş olan iki jeolojik oluşum, aynı türden iki hayvan ve iki atom yoktur. Bunun gibi iki tarihî olay da özdeş değildir. (...) dilin kullanılmasının kendisi tarihçiyi de genelleme yapmaya bağlar. Peloponnesos savaşları ile İkinci Dünya Savaşı çok farklıydılar ve ikisi de biriciktiler. Fakat tarihçi ikisine de savaş der ve buna yalnızca ukalâlar karşı çıkarlar." (Carr, 2005, s. 72-73).

Tarih de diğer bilimler gibi genellemeler yapmayı amaçlar ve ancak işe yarar genellemeler yapabildiğinde, işleyiş mekanizmalarına dair bir şeyler söyleyebildiğinde başarılı sayılır. Yere düşen iki elmanın ve iki yere düşme olayının özdeş olmaması doğa bilimleri için bir sorun değildir. Aynı biçimde tarihsel olayların tekilliği de ta-

rih için sorun oluşturmaz. Asıl araştırılan, olaylar değil olaylar arasındaki nedensel ilişkilerdir.

Karl Popper'in tarihsel yasaların bulunmadığı iddiası, ancak toplumda nedenselliğin bulunmaması durumunda doğru olabilir. Ama bu da bütün deneyimlerimizle açıkça çelişen bir iddiadır ve topluma dair söylenecek her şeyi anlamsız hale getirir.

Burada kafa karıştırabilecek bir şey şudur. Döngüsel de olsa, Popper de toplumda bazı yasaların işlediğini kabul eder. Bu durumda toplumda nedenselliğin hiç bulunmadığını savunmakla suçlanması haksızlık değil mi?

Doğrusu Popper'in konumu epeyce çelişkili ve bulanıktır. Bazı döngüsel yasalar vardır der ama, biz herhangi bir tarihsel zorunluluğa dayanmayız da der. Bu tutarsızlığın nedeni, Popper'in tarih ve sosyoloji arasına koymaya çalıştığı yapay ayrımdır. Hiç değişmeyecek bir toplum önkabulünü yansıtan bu ayrıma göre, tarih tekil süreçlerden ibaret olan genel akışı betimleyip olayları artarda dizerken, sosyoloji kalıcı ve döngüsel olan mekanizmalarla uğraşır. Oysa toplumun incelenmesi, toplumun tarihinin incelenmesinden başka bir şey değildir. Tarihin incelenmesi de onun hangi mekanizmalar uyarınca değiştiğinin incelenmesidir. Bu söylenenler doğa incelemeleri için de aynen geçerlidir. Doğa bilimi, doğa tarihinin bilimidir.

Popper diyalektik düşünmediğinden, incelenen şeylerle onların tarihini iki ayrı konu olarak görmeye çalışır. Şeyleri değişimleri içinde kavramayı bilmez. Bu durum onu sözünü ettiğimiz tutarsızlığa düşürür. "Biz hiçbir tarihsel zorunluluğa dayanmadığımız" halde nasıl olup da bazı yasaların bulunabildiği anlaşılır değildir ama bu tutarsızlık, Popper'e geniş bir hareket alanı kazandırır. Böylece o, açık gerçekler karşısında bir geri adım atmış, görüşlerini biraz yumuşatmış olur. Sonuçta hiçbir kuralın bulunmadığını savunmak zordur. Ama ikinci görüş ilkini anlamsızlaştırır, Popper'in sevmediği türden bir ad hoc durumuna düşürür. Bu yalnızca, Popper'in savunduğu ideolojik çerçeveye uyumlu varsayımlara yasa statüsü verebilmek için yapılmış bir ektir.

HER ŞEY AYNI ANDA ANLATILMASA OLMAZ MI?

Popper'in, tarihte yasa bulunamayacağını düşünmesinin başka birkaç nedeni daha bulunuyor. Birincisi şu ki: tarih disiplininin incelemeyi önüne koyduğu alan sonsuz bir zenginliğe sahiptir ve bu alanı hakkıyla inceleyip tam ve her şeyi kapsayan bir açıklama ortaya koymak olanaksızdır. Açıklama tam olmayınca da elbette Popper'e göre bir şey açıklanmış sayılmaz.

Popper'e göre dünya tarihi, insanlık tarihi gibi adlandırmalar aslında gerçeği yansıtmaz. Geçmişte yaşanmış olayların sonsuz zenginliği arasından seçme yapılır ve tercihe göre sanat tarihi, dil tarihi, gastronomi tarihi ya da tifo hastalığının tarihi yazılabilir, ama insanlık tarihi yazılamaz. Çünkü açık ki olmuş her şeyi kapsayacak bir

tarikh yazmak olanaksızdır.

“İnsanlık tarihi diye bir şey yoktur, ancak insan hayatının türlü türlü görünümünün belirsiz sayıda tarihleri vardır. Bunların biri de siyasal kudret tarihidir. Bu, yüceltilerek, insanlık tarihi sayılır. Ama ben bunun insanlık hakkındaki bütün dürüst düşüncelere yöneltmiş bir hakaret olduğu kanısındayım. Dolandırıcılık tarihini, hırsızlık tarihini, insan zehirleme tarihini insanlık tarihi saymak bundan daha kötü olamaz. Çünkü, siyasal kudret tarihi uluslararası cinayet ve kütle katliamı tarihinden ibarettir. (Bu arada, buna son verme çabalarının bazılarında da yer verdiği doğrudur.) Okullarda bu tarih okutulur ve en kanlı canilerden bazıları onun kahramanları olarak övülür.

Ama gerçekten de insanlığın somut bir tarihi anlamında evrensel bir tarih yok mudur? Böyle bir şey olamaz. Her insancıl kişinin, özellikle her Hıristiyanın vereceği cevabın bu olması gerektiğine inanıyorum. Somut bir insanlık tarihi olabilseydi, bütün insanların tarihi olmalıydı. Bütün insan çabalarının, sıkıntı ve umutlarının tarihi olmalıydı. Çünkü, hiçbir insan başka herhangi bir insandan daha önemli değildir. Bu somut tarihin yazılamayacağı açıktır. Soyutlamalar yapmamız, bazı olayları ihmal edip bazılarını seçmemiz gerekir. Ne var ki, böyle yapınca da, türlü türlü tarihlere ve bu arada insanlık tarihi olarak reklâm edilmiş olan uluslararası cinayetler ve kütle katliamları tarihine varırız.” (Popper, 1989b, s. 235)

Aslında herhangi bir alanın özel tarihinin yazılmasının da eşit ölçüde olanaksız olması gerekir. Çünkü, herhangi bir tarih yazımı, ele aldığı konunun bütün boyutlarını değil, ancak seçilmiş bazı boyutlarının çok sınırlı bir bölümünü dikkate alabilir. Bu durumda konu gerçek anlamda açıklanmış sayılamaz ve konuya dair genel ve kesin iddialarda bulunulamaz (Popper, 2017, s. 103).

Öncelikle, bu yazıda iyi bir Hıristiyan’ın ne yapması gerektiğiyle ilgilenmediğimizi ayrıca belirtmeye herhalde gerek yoktur.

Konuya dönersek, aynı anda her şeyin birden anlatılması gerektiği, yoksa anlatılanın eksik olacağı, garip bir düşünce. İnsanlık bütününün bilgisine sahip olamaz. Bu nedenle herhangi bir tarih yazımının, ilgilendiği konunun ancak belirli boyutlarını ele alabileceği çok doğrudur. Ama bu durum, tarihsel akışta nedenselliğin tespit edilemeyeceği ve uzun vadeli açıklamaların yapılamayacağı anlamına gelmez. Zaten akli başında hiçbir tarihçi, herhangi bir konuyu eksiksiz olarak tüm boyutlarıyla incelemeyi ve o konuda söylenebilecek her şeyi söyleyip bitirmeyi hedeflemez. Her anlatım bazı şeyleri öne çıkarır ve bazı şeyleri göz ardı eder. Birçok veri de zaten hiç bilinmemektedir. Neyin, hangi olgunun seçilip öne çıkarılacağı, neyin önemli ve anlatılmaya değer olduğu, tamamen tarihçinin konumuna, dünya görüşüne, benimsediği kuramsal çerçeveye ve o konuyu anlatmaktaki amacına bağlıdır. Herhangi bir şeyi incelerken konuya hangi amaçla ve nereden yaklaştığımıza göre

önemsenmesi gereken boyutlar ve olgular değişir.

“Tarihçinin dünyası tıpkı bilim adamının dünyası gibi, gerçek dünyanın bir fotoğrafı değil, daha ziyade onu az ya da çok etkinlikle anlamasını ve üstesinden gelmesini sağlayan bir çalışma modelidir. Tarihçi, geçmiş deneyimden ya da bu deneyimden onun erişebileceği kadar bölümünden akla yatkın açıklama ve yoruma elverişli diye saydığı bölümleri süzüp ayırır ve bundan eylem kılavuzu olarak işe yarayabilecek olanını seçer.” (Carr, 2005, s. 117).

Her şeyi açıklayan bir anlatım elbette olamaz. Herhangi bir özel durumda neyin ne kadarının açıklanması gerekiyorsa o kadarını açıklamayı hedeflemek gerekir. Bu durum doğa bilimlerinde de farklı değildir. Bir elmanın ağaçtan yere düşüşünü açıklamak söz konusu olduğunda genellikle asıl konu yer çekimidir. Elmanın kırmızı mı yeşil mi olduğu bizi ilgilendirmez. Düşüş sırasında elmanın içinde gerçekleşen kimyasal süreçlerle de ilgilenmeyiz. Elmanın daldan kopmasının açık bir nedeni olmasına rağmen rüzgârın etkisini de göz ardı edebiliriz. O ana gelinceye kadar dalla elma arasındaki bağlantının yeterince zayıflamış olması gerekir. Ama biz bu zayıflamanın ayrıntılı bir betimlemesine de girişmeyiz. Gerçekte o tekil sürecin parçası olan daha pek çok şeyi dışarıda bırakırız. Sürecin şu ya da bu boyutunu anlatımın dışında bıraktığımız için elmanın düşüşünü doğru anlatmadığımız söylenemez. Tarih yazımı ve tarihsel nedensellik de işte tam böyledir. Herhangi bir somut tarihsel dönem veya olay, ancak belirli bir genellemenin örneği olarak, ya da bütünlüklü bir siyasal, ideolojik, felsefi anlatımın parçası olarak önemlidir. Tarihsel olaylar sırf var oldukları için ya da zevk için ve olabilecek bütün boyutlarıyla, bütün ayrıntılarıyla anlatılmazlar. Bir bilim olarak tarih, öyle bir şey değildir.

Kuşkusuz, geçmişin olayları arasındaki nedensel ilişkilere değil de olayların kendisine odaklanan ve amaçsızca malumat yığmaktan ibaret olan bir yazın türü de son derece popülerdir ve çok satan kitapların bir bölümünü her zaman böyle çalışmalar oluşturur. Tarihçi sıfatıyla medyada çok büyük kitlelere ulaşan malumatfuruş kişiler vardır. Ama bunların anlattıklarının insanlara hoşça vakit geçirtmekten öte pek bir işlevi ve amacı yoktur. Öte yandan bunlar bile, anlatılan olayların neden ilginç ve önemli olduğunu açıklamak zorundadırlar. Bu nedenle bazı keyfi, çoğunlukla da egemen ideolojiden güç alan genellemelere başvurmadan yapamazlar.

Popper’in, kimsenin kimseden önemli olmadığı, bu nedenle de her şeyin anlatılması gerektiği yolundaki duyguyu yüklü feryadına da değinmemiz gerekiyor. Konunun, birilerinin başkalarından daha değerli olmasıyla hiçbir ilgisi yoktur.

Popper “önemli” sözcüğüne, gereksiz bir duygusal anlam yüklemiştir. “Kimse kimseden daha önemli değildir.” Peki hangi bağlamda? Örneğin Helenistik dönemi anlamak istiyorsak, Büyük İskender, adını bile bilme-

diğimiz herhangi bir köleden daha önemli değil midir? Hangisi olayların gelişiminde daha belirleyici olmuştur? Öte yandan bir tek köle değil de bir sınıf olarak köleler, onların hangi ilişkiler içinde ortaya çıktıkları, dönemi anlamak için İskender'in bireysel işlerinden, örneğin falanca savaşı nasıl kazandığından daha önemlidir.

Konular ve insanlığın çeşitli faaliyet alanları arasında belirleyicilik açısından bir sıralama yapılabilir. Üretim ilişkilerinin tarihi, diğer bütün her şeyin tarihi üzerinde doğrudan ya da dolaylı etki yaptığına göre, onu anlamadan diğer hiçbir şeyi yeterince anlamak olanaklı değildir. Üretim ilişkilerinin tarihi gastronomi tarihinden daha önemlidir. Gastronomi, üretim ilişkileri tarafından doğrudan ve açık biçimde etkilenir. Gastronominin üretim ilişkileri üzerindeki etkisi ise daha dolaylı ve sınırlıdır. Bunun, kişisel olarak hangisini daha ilginç ve zevkli bulduğunuzla hiçbir ilgisi yoktur. Kuşkusuz isteyen gastronomi tarihini de ana ilgi alanı olarak seçebilir.

Siyasi tarihin çoğu kez abartıldığı doğrudur. Daha doğrusu sorun, siyasi tarihin, üretim ilişkileri dikkate alınmadan, yalnızca kimin hangi savaşı kazandığının, hangi kralın ne yaptığının tarihi olarak anlatılmasıdır. Üretim ilişkileri tarihten çıkartıldığında gerçekten de geriye yalnızca, kimin kimi ne zaman nerede kestiği kalır. Ama bunu böyle yapan, Karl Popper'in yıkılmasını diye uğraştığı burjuva toplumunun ürettiği tarih yazıcılığından başkası değildir. Popper'in eleştirisinin amacı elbette burjuva yazını gözden düşürmek değildi. O, hiçbir şeyin ötekenden daha önemli olmadığını söyleyerek tarihe dair anlamlı hiçbir şeyin söylenemeyeceği duygusunu yaratmaya çalışıyordu. Oysa kendisi de gerçek bir şey tartışmak istediğinde, gastronomi tarihini duyarsızca kenara itip, örneğin Atina ile Sparta arasındaki insan kesme olaylarını anlattı. Atina'daki yüzbinlerce kölenin bir tekenden bile kişisel olarak söz etmediği halde, Platon'dan ve Perikles'ten uzun uzun söz etti. Demek ki o da herkes gibi, bazı konuları anlamak için geçmişteki bazı olayların ve kişilerin başka bazı olay ve kişilerden daha önemli olduğunu düşünüyordu. Böyle düşünmekte de haklıydı. Zaten tam da bu nedenle, tarih anlatılarında öne çıkartılan, dolandırıcılık ya da başka kötü bir şeyin tarihi değil, siyasal olaylar tarihidir. Bu bir arıza olarak görülemez. İnsanlar, edinecekleri bilgilerin bugün bir işlerine yarayacağı umuduyla tarihle ilgilenirler. Kuşkusuz bireysel olarak, esasen zevk için de tarihle ilgilenilebilir. Ama bu, tarih disiplininin varlık amacıyla ilgili değildir.

TOPLUMUN HAREKETİ NE DEĞİLDİR?

Tarihte yasa olamamasının bir diğer nedeni, yine Popper'in çekincesiz sav geliştirmelerinden biridir. Popper yine, aslında var olmayan düşmanlara kılıç savurur.

"Toplumun kendisinin hareketi fikri -toplumun da bir fiziksel cisim gibi, bir bütün olarak belirli bir yol boyunca ve belirli bir yönde hareket edebileceği fikri- yalnızca bütüncü bir kafa karışıklığıdır." (Popper, 2017, s. 139).

Ortada bir kafa karışıklığının bulunduğu çok açık. Ama bu, Popper'in kendi kafa karışıklığıdır, başka hiç kimse için değil. Gerçi göçer kabilelerin sık sık yaptıkları gibi, toplumların bir bütün olarak belirli bir yol boyunca ve belirli bir yöne doğru fiziksel olarak hareket ettikleri de görülür ama bu konuda kafa yormayı Karl Popper'in takipçilerine bırakıyoruz. Tarihsel gelişimle kastedilenin böyle bir şey olmadığı açık olmalı.

"Özellikle, tıpkı Newton'ın fiziksel cisimlerin hareket kanunlarını bulması gibi, bir gün 'toplumun hareket kanunları'nı bulabileceğimiz ümidi bu yanlış anlamaların sonucundan başka bir şey değildir. Herhangi bir anlamda fiziksel cisimlerin hareketine eş veya benzer hiçbir toplum hareketi bulunmadığına göre, böyle kanunlar da asla olamaz." (Popper, 2017, s. 140).

Toplumun hareket yasalarının fiziksel hareket yasalarına benzemesi gerektiği düşüncesi, Popper'in bir yanlış anlamasından ibarettir. Aslında doğa bilimlerinin çeşitli alanlarındaki hareket yasaları da birbirine benzemez. Doğa bilimlerinin konusu olan pek çok değişim süreci de hareket olarak ifade edilebilir. Organizmaların biyolojik gelişimleri de cisimlerin fiziksel hareketine benzer. Bu nedenle biyolojinin yasalarının bulunmadığını kim söyleyebilir? Nükleer tepkimelerdeki hareket de pek newtoncu sayılmaz. Bu tepkimeler kuralı mıdır? Popper'in kendisi, burjuva iktisadının ortaya koyduğu yasaları kabul eder. Bu alandaki hareket, cisimlerin fiziksel hareketi gibi midir?

Yukarıda, toplum bilimiyle doğa bilimi arasındaki önemli bir farkın, toplum biliminde, doğa bilimindeki aksine yeterli düzeyde amaç birliğinin bulunmayışı olduğunu görmüştük. Bu durum bir bilim olarak tarih üzerine atıp tutmayı kolaylaştırır, tarihin incelediği konular üzerine olan tartışmalar kadar, tarih disiplininin kendisi hakkındaki tartışmaları da bitimsiz hale getirir.

Ancak şanslıyız. Popper'in yaklaşımındaki sorunu daha net görmemizi sağlayacak, hem konuyla uğraşanların yeterli ölçüde amaç birliğiyle hareket edebildiği, hem de Popper'e göre, tıpkı tarih gibi tekil bir süreci inceleyen bir alan var. Evrim. Şimdi Popper'in bu konudaki görüşlerine bakalım.

POPPER'İN EVRİM KURAMINA SALDIRISI

Karl Popper'e göre tarih, neden sorusunu sormakta fazla ileri gidemez. O ancak, nasıl sorusuna cevap arayabilir ve herhangi bir tarihsel olayın nasılını anlatmanın neden sorusundan bağımsız bir yolu olabilmemiş gibi, yalnızca olayların artarda gelişlerinin betimlenmesiyle kendini sınırlar. Sadece bir kere yaşanan süreçlerde, sürecin genelini belirleyen yasaların işlediği, nedenselliklerin saptanabileceği iddia edilemez. Tarihsel olan, yasal olamaz. Yasal olansa tarih dışı olmalıdır.

Popper, canlıların evrimine dair araştırmaların da yalnızca tekil bir sürecin tam olarak nasıl gerçekleştiğini

anlamaya yönelik olduğunu düşündüğünden, bu alanda herhangi bir genel yasanın olamayacağını ve evrimin yönüne dair herhangi bir öngörünün yapılamayacağını savunur. Evrim de canlılığın tarihidir. Yalnızca bir kere yaşanmıştır. Dolayısıyla evrim sürecinde neler olduğu anlatılabilir, ama genel bir evrim yasası olamaz. Evrimin şu ana kadarki oluş biçimi hiçbir biçimde zorunlu kabul edilemez ve özellikle de gelecekte ne yönde ilerleyeceğine dair hiçbir şey söylenemez.

Popper'in bakış açısı izlenirse, herhangi bir tarihsel gelişmenin nedenine dair bir soruya, "öyle oldu da ondan" dışında bir yanıt verilmesi olanaksızdır. Daha ötesi bilimin sınırları dışına çıkmak olur. Bu nedenle "evrimcilik" ve tarihçilik aşağı yukarı aynıdır, hatta tarihçilik, "evrimciliğin" bir türü sayılmalıdır.

"Gerçekten son zamanlardaki tarihselcilik modası yalnızca evrimcilik modasının bir parçası olarak kabul edilebilir. Evrimcilik ise öyle bir felsefedir ki, etkisini büyük ölçüde, yeryüzündeki çeşitli bitki ve hayvan türlerinin tarihine ilişkin parlak bir bilimsel hipotez ile tesadüfen yerleşik bir dinî inancın da bir parçası haline gelen daha eski bir metafizik teori arasındaki âdeta sansasyonel çatışmaya borçludur." (Popper, 2017, s. 130)

Popper'in, bütün canlıların Allah tarafından ve bir ke-rede yaratıldığı ve asla değişmedikleri görüşünün, yerleşik dini inancın bir parçası olmasını neden tesadüf olarak gördüğünü bilmiyoruz. Biz alıntıları sürdürelim.

"Evrimsel hipotez dediğimiz şey, bir yığın biyolojik ve paleontolojik gözlemin -mesela, çeşitli cinsler ile türler arasındaki belirli benzerlikler- ilgili formların aynı soydan geldiği varsayımıyla açıklanmasıdır. Her ne kadar kalıtım, ayrılma (segregation) ve mutasyon kanunları gibi bazı evrensel doğa kanunları onunla açıklanma imkânı buluyorsa da bu hipotez evrensel bir kanun değildir. O daha çok özel (tekil veya özgül) bir tarihtir önerme karakterine sahiptir. ('Charles Darwin ile Francis Galton'ın dedeleri aynıydı.' şeklindeki tarihsel önermeyle aynı konumdadır.)" (Popper, 2017, s. 130-131)

"Fakat acaba bir evrim kanunu olabilir mi? (...) Bu sorunun cevabının 'hayır' olması gerektiğine ve evrimde 'değişmeyen düzen' kanununu aramanın ne biyoloji ne de sosyoloji bakımından bilimsel metodun alanı içinde yer alması imkânının bulunduğu inanıyorum." (Popper, 2017, s. 132-133)

Açık Toplum'da ise şöyle yazar:

"Dünya yüzündeki hayatın belli şekillerde gelişmiş olduğunu öne süren belli bir hipotez vardır. Ama evrensel ya da doğal bir evrim yasası en azından bütün gezegenlerdeki hayatın gelişme şekilleri üzerine bir hipotez olmalıdır. Başka sözlerle ne zaman bir tek sürecin gözlenmesi ile yetinmek zorunda kalırsak orada bir 'doğa yasası' bulmayı ve denetlemeyi umamayız." (Popper, 1989a, s. 292).

Öncelikle Popper, bilimcilerin, canlılığın evrimini in-celerken basitçe bir kayıt tutma işi yaptıklarını, evrim kuramının da türler arasındaki benzerliklerin, bunların akraba oldukları varsayımıyla açıklanmasından ibaret olduğunu sanmakla yanılmıştır. Evet, felsefi bir titizlik gözeterek söylersek evrim bir varsayımdır. Ama dün-yanın güneşin etrafında döndüğü ne kadar varsayımsa ancak o kadar varsayımdır.

Evet bilimciler yalnızca dünyadaki canlıları inceleyebil-miştir ama, eğer başka bir gezegende evrimleşmemeyi başaran canlılar varsa, bunu tüm doğa yasalarına mey-dan okuyarak yapıyor olmaları gerekir. Dünyada ince-lediğimiz bu tek öykü, bize evrenin tamamı hakkında bilgi verir. Çünkü öykü ancak, sayısız doğal yasanın tam da kabul edildikleri gibi işlediği durumda anlatıldığı biçimiyle yaşanmış olabilir. Canlıların evriminin öykü-sü, maddenin hareket yasalarının bir sonucudur ve bu nedenle öğreticidir. Bu öykü, sadece ne olduğunun de-ğil, neden öyle olduğunun da öyküsüdür. Evrim sadece hangi canlıdan sonra hangisinin geldiğini bildirmez. Aynı zamanda gerçekleşen değişimlerin neden, hangi koşullar altında ve hangi mekanizmalar uyarınca ger-çekleştiğinin, olanların neden başka herhangi bir biçim-de değil de o biçimde olduğunun bilgisini de üretir. Ev-rim canlılığın tarihini anlatır ve bu anlatım nedensellik yasalarının anlatımıdır.

Canlılığın evrimine dair açıklamalar milyonlarca olguyu içerir. Ama evrimin kendisi, açıklayıcı bir sistemdir. Ol-guları anlamlı bir bütünsel açıklama içinde birleştiren odur.

Evrimsel biyologların ve tarih araştırmacılarının tek bir süreci gözlemlediklerini söylemek yanıltıcıdır. Burada söz konusu olan, çok sayıda benzer süreci içeren bir genel akışın incelenmesidir. Popper'in bir tek süreç de-diği, sayısız farklı canlı popülasyonunun gelişimleridir. İnsanlık tarihi dediğimiz şey, dünyanın her tarafında ya-şamış tüm insan topluluklarının tarihleridir. Aslında ya-pılan, başka örneği olmayan tekil bir sürece dair yasalar formülleştirmekten ziyade, tıpkı diğer bilim alanlarında olduğu gibi, ancak bir bölümü incelenebilmiş süreçlerin tamamına dair yasalar formülleştirmektir.

Eğer ortada gözlemlenebilecek pek çok benzer süreç varsa, kuşkusuz yapılması gereken, bunlardan yeteri kadarını inceleyerek sonuçlara varmaktır. Hiçbir genel çıkarım, ilgili süreçlerin tamamı, hatta çoğunluğu ince-lenerek üretilmez. Canlılığın evriminin genel yasası da bütün canlı türleri üzerinde yürütülen gözlemlerle for-mülleştirilmedi.

Bu bakımdan tarih disiplininin doğa bilimlerine kıyasla daha avantajlı olduğu bile söylenebilir. Tarih araştırmacı-sı, sonsuz bir evrenin çok küçük bir kısmının incelen-mesiyle yetinmek zorunda değildir. Bu alanda ince-le-nen örneklerin gerçekte var olan örneklerle oranı, diğer alanlara göre çok daha yüksektir. Evet tarihte be-

lirli bir olaya katılan etkenlerin tamamını, hatta büyük bölümünü bile bilmek olanaksızdır ama, hem hangi etkenlerin daha önemli olduğunu bilmek olanaklıdır, hem de toplamda incelenmesi gereken alan sonsuz değildir ve bu alanın genel haritası bilinmektedir.

Burada, Karl Popper'i evrime saldırısı konusunda aklamaya çalışan değerlendirmelerden de söz etmek istiyoruz. Bu konuda genel olarak, evrim konusundaki değerlendirmelerinin Popper'in bir gençlik hatası olduğu, o dönemdeki bilgisizliğine dayandığı ve zaten Popper'in bu hatasını çok geçmeden düzelttiği yolunda bir inancın yerleştirilmeye çalışıldığı görülüyor. Popper yukarıdaki görüşlerini 1940'ların ortalarında, 40 yaşını aşkın olduğu bir dönemde yayınlamaya başladı. İzleyen yıllarda görüşlerini daha da sertleştirdi. Ancak 76 yaşındayken, yani artık ömrünün baharında sayılamayacağı bir yaşta, görüşlerinin tamamının değil de bir bölümünün hatalı olduğunu kabul etti. Bilgisizlik savı da pek anlamlı görünmüyor. 1940'lı yıllar evrim konusunda bilgisiz olacak bir dönem olmadığı gibi, üzerine görüş bildirdiği konularda bilgisiz olmak da herhalde bir yazar için kabul edilebilir bir bahane değildir.

Popper, tartışma götürmez bilimsel kanıtlar karşısında attığı bu geri adıma rağmen, evrime saldırısına yön veren temel felsefi yaklaşımını korudu.

Tarihselliğin canlıların evriminde kabul edilmesi, toplum tarihinde de kuralların bulunmadığı iddiasını tehlikeye sokacaktı. Popper'in zamanında liberaller bile iddialarında bir ölçüde tutarlı olmayı gözettikleri için Popper evrim kuramına da olumsuz yaklaştı; Marksizme karşı savaşmak uğruna evrime bile karşı çıktı. Ama bu bir skandal, bilimsel ve felsefi bir intihardı. Çünkü toplum bilimlerinde olmayan amaç birliği, evrim alanında vardır. Bu alanda tarih varsa yasa yoktur demek, bilimin bütün kazanımlarını karşıya almayı gerektirir.

İLERLEME

Tarihsel sürecin şimdiye kadarki kısmına dair tartışma elbette, şimdiden sonraki kısmına dair tartışmayla bir bütündür. Zaten Popper'in bu tartışmayı açma nedeni budur.

"Bir tek nev'i şahsına münhasır sürecin gözlemlenmesi, onun gelecekteki gelişmesini önceden görmede de bize yardımcı olamaz. Gelişmekte olan tek bir tırtıl üzerindeki en dikkatli bir gözlem bile onun bir kelebeğe dönüşmesini önceden haber verme noktasında bize yardımcı olmayacaktır. İnsan toplumuna uygulanışı bakımından -burada esas ilgilendiğimiz de budur- argümanımız H. A. L. Fisher tarafından şu sözlerle formüle edilmiştir: 'İnsanlar (...) tarihte bir gizli plan, bir ritim, bir önceden belirlenmiş örüntü görmeye çalışmışlardır... Ben ise yalnızca ıveğen bir durumun diğerini izlediğini (...), nev'i şahsına münhasır olduğu için hakkında hiçbir genelleme yapılamayacak olan yalnızca tek bir büyük olguyu görebiliyorum.'" (Popper, 2017, s. 133)

Tırtılın kelebeğe dönüşmesi gerçekten de çok şaşırtıcı bir olaydır. Ama Karl Popper gibi zeki ve iyi eğitilmiş birinin bu kadar kötü bir örnek vermesi kadar şaşırtıcı değil. Tırtılı sadece önümüze koyup bakarsak gerçekten de ortada onun kelebeğe dönüşmesi için hiçbir neden göremeyiz. Ama daha yakından bakarsak, tırtılın genlerinde, onun kelebeğe dönüşeceğinin alın yazısı kadar kesin biçimde yazdığını görürüz. Tabii daha önce biri üstüne basmazsa.

Elbette tırtılların kelebeğe dönüştüklerini önce doğrudan deneyimle öğrendik ve uzun bir dönem için elimizden başka bir şey de gelemezdi. Önce, sayısız tırtılın kelebeğe dönüştüğünü ve hiçbirinin başka bir şeye dönüşmediğini gördük. Ama hiçbir tırtıl, diğer bütün tırtıllar kelebeğe dönüştü diye kelebeğe dönüşmez. Neden sonra neyin geleceğine dair yüzeysel bilgiler, bilimin kendisi değil, açıklaması gereken olgulardır. Bir şeyi gerçekten anlamak, sadece ne olduğunu değil neden öyle olduğunu da anlamaktır. Bilgimizi asıl geliştiren, nedenler üzerinde kafa yormaktır ve gözlemlerimizi yöneten de bu kuramsal çabadır.

Hiçbir Marksist, tırtılı önüne koyup öylece bakmakla yetinmez. Tırtılın genetik yapısını, evrimini belirleyen koşulları ve yasaları araştırır. Pek çok deneyimden, tüm bilim dallarının bulgularından yararlanma olanağına sahiptir. Ve yukarıda da tartıştığımız gibi, tek bir tırtılı incelemek zorunda değildir.

Popper, tarihsel yönelimlerin varlığını kabul eder. Ama bunların kendilerinden başka herhangi bir şeye işaret edebileceğini kabul etmez.

"Fakat denecektir ki sosyal değişimde yönelimlerin (trends) veya eğilimlerin (tendencies) bulunduğunu tartışma konusu yapmak zordur; her istatistikçi böyle yönelimler hesaplayabilir. Bu yönelimler, Newton'ın atalet kanunuyla mukayese edilebilir nitelikte değil midirler? Cevap şudur: Yönelimler vardır ya da daha iyi bir ifadeyle, yönelimlerin varsayılması çoğunlukla faydalı bir istatistiksel araçtır. Fakat yönelimler kanun değildirler. Bir yönelimin var olduğunu ileri süren bir önerme evrensel değil, var oluşsaldır. (Diğer taraftan evrensel bir kanun, var oluş ifade etmez; aksine, (...) şu ya da bu şeyin imkansızlığını ileri sürer.) Belli bir yerde ve zamanda bir yönelimin var olduğunu ileri süren bir önerme ise evrensel bir kanun değil, tekil bir tarihî önerme olacaktır. Bu mantıkî durumun pratik önemi büyüktür. Bilimsel öndeyileri kanunlara dayandırabildiğimiz halde, (her ihtiyatlı istatistikçinin de bildiği gibi) yalnızca yönelimlerin var olmasına dayandıramayız." (Popper, 2017, s. 140-141)

Belirli bir yönelim var diye onun mutlaka devam edeceğini ve mantıksal sonuçlarına ulaşacağını söyleyemeyiz. Ama zaten tırtılın kelebeğe dönüşeceğini diğer tırtıllara değil de genetik yapısına dayandırdığımız gibi, herhangi bir tarihsel öngörüü de basitçe yönelimlere değil, üretim ilişkilerine dayandırırız. Bir yönelimin saptanması bize sadece anlaşılması gereken bir olgu verir. Yöneli-

min varlığı bir açıklama değildir. Açıklanacak şeyin ta kendisidir. Ama nedenleriyle birlikte anlaşılmalı bir yönelim bize çok şey söyler. Genel akışın hangi kurallara göre gerçekleştiğini, böyle yönelimler üzerinden anlarız. Bir yönelimin nedenleri anlaşılabilmişse, gelecekte devam edip etmeyeceğini söylemek de olanaklı hale gelir. Karl Popper'in kendisi biraz ileride bir dipnotta şöyle yazar:

"Bununla beraber, bir kanun, belli şartlar (başlangıç şartları) altında belli yönelimlerin bulunacağını ileri sürebilir; dahası, bir yönelim bu şekilde açıklandıktan sonra o yönelime tekabül eden bir kanun formüle etmek de mümkün olur." (Popper, 2017, s. 141).

Zaten olup biten de bundan başka bir şey değildir. Hiçbir ciddiye alınır tarihsel öngörü, basitçe yönelimlerin varlığına dayandırılmaz. Yönelimler tarihsel yasaların sonuçları olarak gösterilirler. Herhangi bir yönelimi Newton'ın atalet kanunuyla özdeşleştiren bir Marksist yoktur. Bu yine Popper'in artık alıştığımız gibi, çekimden geliştirdiği savlardan biridir.

SONSÖZ

Karl Popper'in tarihsel yasaların olamayacağı konusundaki ısrarı, esas olarak tarihsel ilerleme fikrinden duyduğu hoşnutsuzluktan kaynaklanır. Onun ilerleme karşısındaki tedirginliği, 20. yüzyılın ortalarında burjuva toplumlarının içine sürüklendiği batı duygusunu ve umutsuzluğu yansıtır. Sosyalizmin ilerici perspektifine karşı kendi ilerleme perspektifini 19. yüzyıl boyunca ayakta tutmayı başaran burjuva ideologları, 20. yüzyılın sarsıntıları içerisinde bu özgüvenlerini yitirmiş durumdaydı. Artık olumlu bir gelecek tahayyülünü ikna edici bir biçimde kurmak mümkün olmuyordu. İlerleme beklentisi, artık daha çok sosyalist seçeneği gündeme getiriyordu. Burjuvazinin artık ilerlemekten bir beklentisi olamazdı. Aksine mevcut durumun korunması onun çıkarlarına daha uygundu. Bu koşullar altında tarihsel ilerleme fikri burjuva akademisinde geçer akçe olmaktan çıktı.

Tarihsel ilerlemenin reddedilmesinin en kolay yolu bilinemezcilikti. En olgun meyvesini postmodernizm olarak verecek olan bilinemezcilik burjuva düşüncesi içinde sınırsızca gelişti. Ancak bu yolda kontrolsüzce ilerlemek, bilimsel çalışmayı tamamen anlamsız ilan etmeye kadar varıyordu ki bu da Marksizm karşısında tehlikeli biçimde alan boşaltmak anlamına gelirdi. Bu nedenle Popper gibi bazı burjuva düşünürleri de kontrolü, ihtiyaca göre kullanılabilen bir bilinemezliği formüleştirmeye girişti. Burada elbette bilinçli bir rol paylaşımından değil, aynı koşullara verilen tepkilerin nasıl bir yelpazede çeşitlendiğinden söz ediyoruz.

Karl Popper'in çalışmaları, böyle bir tarihsel arka plan üzerinde okunmalıdır. Popper'in düşüncelerini tutarlı bir biçimde geliştirip, amacına biçimsel olarak ulaştığı söylenebilir. Başta da değindiğimiz gibi onun tarihe

ilişkin görüşleri bilim felsefesindeki yaklaşımıyla tutarlı bir biçimde kurulabilmiştir. Ancak Popper kuramsal düzlemdeki tutarlılığını hep güvenli alanda kalmasına, gerçek tartışmalardan özenle kaçınmasına borçludur. Popper, kuramının ve eleştirilerinin gerçeklerle sınanacağı somut tartışmalara girmek yerine, savaşın yenilgiye uğratacağı düşmanını kendisi yaratmayı seçmiştir. Tarihçilik, Popper'e savlarını kolay anlaşılır biçimde kurma olanağı vermesi ve karşı tarafı savunma konumuna zorlaması bakımından oldukça verimli ve kullanışlı bir icattır. Bu özgün icat dışındaysa Popper'in tarih konusundaki düşünceleri, burjuva düşünce geleneğinde zaten var olan savların bir tekrarı niteliğindedir. Ancak Popper'in bu özgün olmayan savları, yanlışlanabilirlik kuramı ile destekleyerek yeniden kurması özgün bir yaklaşım sayılabilir.

KAYNAKLAR

- BSMTV (2021). Tarih Anlaşılamaz mıdır? - Celal Şengör Ve Karl Popper Zirvaları (4). Erişim tarihi: 03.12.2021 <https://youtu.be/xfFSu1jALE>
- Carr, E. H. (2005). Tarih Nedir? (Misket Gizem Gürtürk, Çev.) 8. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Engels, F. (1977) Anti-Dühring. (Kenan Somer, Çev.) Ankara: Sol Yayınevi.
- Popper, K. (1989a). Açık Toplum Düşmanları Cilt-1. (Mete Tunçay, Çev.) 2. Baskı. İstanbul: Remzi Kitabevi
- Popper, K. (1989b). Açık Toplum Düşmanları Cilt-2. (Harun Rızatepe, Çev.) 2. Baskı. İstanbul: Remzi Kitabevi
- Popper, K. (2017) Tarihselciliğin Sefaleti. (Prof. Dr. Sabri Orman, Çev.) 6. Baskı. Ankara: Eksi Kitaplar